

Explaining the Model of Entrepreneurship Policy in the Educational System

Ebrahim Aliabadi ¹ | Mohammad Azizi ²

1. PhD Candidate, Department of Entrepreneurship, University of Applied Science and Technology, Tehran, Iran.

Email: aliabadi55@yahoo.com

2. Associate Prof., Faculty of Entrepreneurship, University of Tehran, Tehran, Iran. Email: m_azizi@ut.ac.ir

Article Info	ABSTRACT
<p>Article type: Research Article</p> <p>Article history: Received 22 May 2023 Received in revised form 23 September 2023 Accepted 18 November 2023 Published online 27 November 2023</p> <p>Keywords: Industry choice, Rational decision making, Emotional decision making, Intuitive decision making.</p>	<p>Objective: The question of what elements entrepreneurs pay attention to enter a specific industry is important in the entrepreneurship literature. On the other hand, people's decision-making style follows three logical, emotional, and intuitive patterns. This research has been done to answer the question, what factors do entrepreneurs with a rational, emotional, and intuitive style pay attention to enter an industry?</p> <p>Method: This research is applied research in terms of purpose and tries to help to shed more light on how entrepreneurs make a strategic decision to choose an industry. This research has a mixed method design (multiphase design). The decision-making model of entrepreneurs is assessed with a quantitative approach, and the tool for collecting is a questionnaire. The way entrepreneurs decide to enter a specific industry will be examined with a qualitative approach. The interview method has been used to obtain the required information at this stage.</p> <p>Results: The research findings show that the way entrepreneurs enter with a logical, emotional, and intuitive style has a series of similarities and differences. The clustering of extracted codes in this research is categorized into 21 themes.</p> <p>Conclusion: The results of the research showed what factors entrepreneurs with a logical, emotional and intuitive decision-making style consider for choosing an industry.</p>

Cite this article: Aliabadi, E., & Azizi, M. (2023). Explaining the model of entrepreneurship policy in the educational system. *Journal of Entrepreneurship and Innovation Research*, 2(2), 68-88.

© The Author(s).

Publisher: University of Tehran Press.

الگوی خطمشی کارآفرینی در نظام آموزشی کشور

ابراهیم علی آبادی^۱ | محمد عزیزی^۲

۱. دکتری کارآفرینی و مدرس دانشگاه جامع علمی و کاربردی، تهران، ایران. رایانامه: aliabadi55@yahoo.com

۲. دانشیار، گروه توسعه، دانشکده کارآفرینی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه: m_azizi@ut.ac.ir

چکیده	اطلاعات مقاله
<p>هدف: خطمشی‌گذاران اغلب امکان آموزش و تربیت کارآفرینی را به عنوان مکانیسم کارآمد برای افزایش فعالیت کارآفرینی در نظر می‌گیرند. این پژوهش با هدف تبیین الگوی اثربخشی خطمشی‌های کارآفرینی در نهادهای آموزشی کشور انجام شده است.</p> <p>روش: پژوهش کیفی حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نوع روش استفاده‌شده در این پژوهش با توجه به ماهیت اکتشافی تحقیق، نظریه داده بنیاد است. مبنای اصلی جمع‌آوری اطلاعات، انجام مصاحبه‌های عمیق با ۱۰ نفر از خبرگان حوزه کارآفرینی تا دستیابی به اشباع نظری بوده است.</p> <p>یافته‌ها: پس از جمع‌آوری اطلاعات، کدهای مربوط به مصاحبه‌ها، طی مراحل سه‌گانه کدگذاری باز، محوری و انتخابی تهیه و تدوین گردید و در نهایت الگوی نهایی پژوهش با ۶ مقوله کلی، ۷ مقوله فرعی و ۲۶ مفهوم اصلی به‌دست‌آمده است.</p> <p>نتیجه‌گیری: نتایج این پژوهش نشان داد که مقوله مستندات شامل سند ملی کارآفرینی، اسناد بالادستی و تدوین خطمشی عوامل اصلی خطمشی‌های کارآفرینی در نهادهای آموزشی کشور است که بایستی مورد توجه قرار گیرد و پیامدهای آن پرورش جوانان کارآفرین، کاهش نرخ بیکاری و شکل‌گیری و توسعه سازمان کارآفرین خواهد بود.</p>	<p>نوع مقاله: مقاله پژوهشی</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۳/۱ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۷/۱ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۸/۲۷ تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۹/۶</p> <p>کلیدواژه‌ها: آموزش کارآفرینی، نظام آموزشی، توسعه کارآفرینی، سیاست‌ها و خط-مشی.</p>

استناد: علی آبادی، ابراهیم، و عزیزی، محمد (۱۴۰۲). الگوی خطمشی کارآفرینی در نظام آموزشی کشور. پژوهش‌های کارآفرینی و نوآوری. ۲(۲)، ۶۸-۸۸.

مقدمه

اهمیت کارآفرینی به طور گسترده به عنوان یکی از نیروهای محرک توسعه اقتصادی و اجتماعی شناخته شده است (جینگ و همکاران^۱، ۲۰۱۵، لازارو^۲، ۲۰۲۱). خطمشی گذاران اغلب امکان آموزش و تربیت کارآفرینی را به عنوان مکانیسم کارآمد برای افزایش فعالیت کارآفرینی در نظر می گیرند (مارتینز و همکاران^۳، ۲۰۱۰، ص ۴۳، اکنور^۴، ۲۰۱۳). امروزه تقریباً در تمام کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه در همه پایه های تحصیلی، آموزش و ترویج کارآفرینی جایگاه ویژه ای دارد. در تعدادی از کشورهای جهان همچون هلند، ایرلند، دانمارک، هند، تایوان و... استراتژی های خاص جهت ترویج و آموزش کارآفرینی در مدارس و دانشگاه ها مطرح شده است. این موضوع یکی از مولفه های حیاتی طیف گسترده ای از خطمشی های طراحی شده برای پشتیبانی از توسعه و عمق بخشی به کسب و کارهای کوچک است.

غالب اقتصادها به ناکافی بودن تلاش های در راستای شکل گیری فرهنگ کارآفرینانه قوی در بین جوانان اذعان دارند. موضوع آموزش کارآفرینی موضوعی است که می بایست در برنامه درسی تمام سطوح آموزشی، از دبستان تا دانشگاه یک پارچه گردد (لندستروم و استیونسون^۵، ۲۰۰۱). در جوامعی که کارآفرینی مشروعیت اجتماعی دارد به کارآفرینی در نظام آموزشی توجه بیشتری شده و به آن به عنوان یک مقوله ی مطلوب در جامعه نگریسته می شود. از سوی دیگر این که نظام آموزش کارآفرینی به چه شکل عمل می کند تحت تاثیر تصمیم های کلانی است که توسط مراجع این حوزه ی تخصصی گرفته می شود.

در ایران، موضوع کارآفرینی طی سالیان گذشته در اسناد بالادستی از جمله برنامه های چهارم (۱۳۸۳)، پنجم (۱۳۸۹) و ششم توسعه کشور (۱۳۹۶)، نقشه جامع علمی کشور (۱۳۸۹) ... مورد توجه قرار گرفته و برای نهادهای آموزشی نیز وظایفی مشخص شده است. اما براساس گزارش دیده بان جهانی کارآفرینی در بازه زمانی سال های ۲۰۱۳ تا ۲۰۲۱، وضعیت آموزش کارآفرینی در مدارس و دانشگاه های ایران در بعضی از سال ها بهبود یافته ولی همچنان امتیاز ایران از میانگین امتیاز جهانی کمتر است، بنابراین ضروری است پژوهش هایی درباره چگونگی اجرای خطمشی های کارآفرینی در نهادهای آموزشی انجام شود تا موجبات توسعه هرچه بیشتر در ابعاد کمی و کیفی وضعیت کارآفرینی در نظام آموزشی کشور را فراهم آورد.

این مطالعه، به دنبال تبیین این موضوع در مصاحبه با برخی خبرگان حوزه آموزش کارآفرینی است که الگوی خطمشی های کارآفرینی در نهادهای آموزشی کشور چگونه است؟ همچنین به این سؤال پاسخ خواهد داد که عوامل اجرای خطمشی های کارآفرینی در نظام آموزشی کشور را شناسایی کند؟

در این پژوهش ابتدا ضمن مرور ادبیات و پیشینه تحقیق در حوزه خطمشی کارآفرینی به وضعیت خطمشی کارآفرینی در نظام آموزشی ایران اشاره شده است. در ادامه روش شناسی تحقیق، شیوه انتخاب خبرگان، یافته های پژوهش، الگوی نهایی، نتیجه گیری و پیشنهادها بیان شده است.

۲. مروری بر مبانی نظری و پیشینه پژوهش

به طور کلی در زبان عامیانه، اصطلاح "خطمشی"^۶ به رفتار برخی از بازیگران یا مجموعه ای از بازیگران نظیر یک مقام دولتی، یک موسسه دولتی یا یک قانون گذار در یک حوزه فعالیت عمومی نظیر حمل و نقل عمومی، حمایت از مصرف کننده و... اشاره دارد. همچنین ممکن است خطمشی عمومی به آن چه که دولت ها انتخاب می کنند تا انجام دهند یا انجام ندهند، اشاره داشته باشد. خطمشی، تصمیم های اتخاذ شده توسط دولت ها که هدفی را تعریف و ابزاری را برای دستیابی به آن مشخص می کند، است (هاولت، ۱۳۸۰:۹) و تصمیم ها و سیاست هایی که به وسیله ی مراجع مختلف بخش عمومی مانند مجلس، دولت و قوه ی قضاییه که نماینده ی حفظ منافع عمومی هستند، اتخاذ می شود (الوانی، ۱۳: ۱۳۷۶).

1. Jing et al

2. Lazzaro

3. Martinez et al

4. O'Connor

5. Lundström and Stevenson

6. Policy

خط‌مشی کارآفرینی در چند دهه‌ی اخیر وارد دستگاه خط‌مشی‌گذاری دولت‌ها شده است. گروه‌های مختلف مانند پژوهش‌گران، سیاست‌گذاران و سازمان‌های بین‌المللی بر نتایج مثبت کارآفرینی اتفاق نظر دارند، از این رو در راستای توسعه و پیشرفت آن تلاش می‌کنند (سیمین‌پور و صدیقی، ۱۴۰۲). بسیاری از خط‌مشی‌گذاران و کارشناسان اقتصادی، کارآفرینی را مهم‌ترین عامل تعیین‌کننده رقابت درازمدت کشورها می‌دانند. با این حال، کارآفرینی به‌خوبی در مفهوم تحقیق و خط‌مشی تعریف نشده است. به‌طور اصولی خط‌مشی کارآفرینی مرتبط با ایجاد محیط و سیستم حمایتی است که ظهور کارآفرینان جدید را در مرحله راه‌اندازی و مراحل اولیه رشد شرکت‌های جدید، تقویت می‌کند (لندستروم و استیونسون، ۲۰۰۵). تحقیقات انجام شده درباره خط‌مشی کارآفرینی نشان می‌دهد که عوامل متعددی از قبیل توسعه برنامه‌های آموزشی و مشاوره، زیرساخت‌ها و حمایت مالی، تحقیق و توسعه (آسز و اسزرب^۱، ۲۰۰۷؛ هنرکسون و استنکولا^۲، ۲۰۱۰؛ ردفور^۳، ۲۰۱۲)، فرهنگ کارآفرینی، حقوق مالکیت فکری (آسز و اسزرب، ۲۰۰۷؛ آدریتچ و همکاران، ۲۰۰۷؛ هنرکسون و استنکولا، ۲۰۱۰)، توانمندسازی کارآفرینان و تجاری‌سازی دانش، ایجاد اقتصاد کارآفرینی، افزایش سطح فعالیت‌ها کارآفرینانه و دسترسی به فناوری‌های خارجی و حمایت مالیاتی (آسز و اسزرب، ۲۰۰۷)، بهبود محیط، ارائه انگیزه‌های اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و ساختاری، دسترسی به منابع (لندستروم و استیونسون، ۲۰۰۷) و عوامل رسمی یعنی خط‌مشی‌های دولتی، مالی، تحقیق و توسعه، زیرساخت‌های کسب‌وکار و خدمات و عوامل غیررسمی سازمانی مانند هنجارهای اجتماعی و فرهنگی، ایجاد فرصت‌های کسب‌وکار، توسعه مهارت‌ها، تصویر اجتماعی کارآفرینان و توسعه کارآفرینی در جامعه (آلوارس و همکاران^۴، ۲۰۱۱) بر اقدامات کارآفرینانه موثر هستند (جعفری مقدم و همکاران، ۲۰۱۷).

امروزه تقریباً در تمام کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه در همه‌ی پایه‌های تحصیلی، آموزش و ترویج کارآفرینی جایگاه ویژه‌ای دارد. آموزش کارآفرینی شامل "هرگونه برنامه یا فرآیند آموزشی برای نگرش و مهارت‌های کارآفرینی" است (فایول و همکاران^۵، ۲۰۰۶، ص ۷۰۲). جامیسون^۶ (۱۹۸۴) به سه نوع آموزش کارآفرینی اشاره می‌کند: (۱) آموزش برای آگاهی، (۲) آمادگی برای کارآفرینان مشتاق، و (۳) آموزش مدیریت برای کارآفرینان موجود (عزیزی و عزیز، ۱۳۹۶).

در بسیاری از اقتصادها به ناکافی بودن تلاش‌های در راستای شکل‌گیری فرهنگ کارآفرینانه قوی در بین جوانان اذعان دارند. آموزش کارآفرینی از طریق توسعه نگرش‌ها، مهارت‌ها، رفتارها و ویژگی‌های شخصی، کسب توانایی‌های کارآفرینی را تسهیل می‌کند (گوون^۷، ۲۰۱۳، ثناسی بوجه^۸، ۲۰۲۰). دولت‌ها در سراسر اروپا بر آموزش کارآفرینی متمرکز شده‌اند، این موضوع یکی از مولفه‌های حیاتی طیف گسترده‌ای از خط‌مشی‌های طراحی شده برای پشتیبانی از توسعه و عمق بخشی به کسب‌وکارهای کوچک در اروپاست (کمیسیون اروپا^۹، ۲۰۱۰).

در گزارش دبیرخانه آنکتاد (کنفرانس تجارت و توسعه سازمان ملل^{۱۰}) (۲۰۱۲) چارچوب خط‌مشی کارآفرینی و رهنمودهای اجرایی آن مشخص شده و به مواردی چون قرار گرفتن کارآفرینی در آموزش‌های رسمی و غیررسمی، توسعه موثر برنامه‌های درسی کارآفرینی، آموزش مربیان و همکاری با بخش خصوصی اشاره نموده است (جدول ۱).

1. Szerb

2. Henrekson & Stenkula

3. Redford

4. Alvarez et al

5. Fayolle et al

6. Jamieson

7. Guven

8. Thanasi-Boçe

9. European Commission

10. UNCTAD: United Nations Conference on Trade and Development

جدول ۱. خلاصه‌ای از رویکردهای خطمشی آموزش کارآفرینی بر اساس رهنمودهای آنکتاد (۲۰۱۲)

رویکردهای خطمشی	مرور کلی توصیه‌ها
استراتژی ملی	<ul style="list-style-type: none"> • شناسایی ارتباط بین آموزش کارآفرینی و دیگر اهداف خطمشی (اقتصادی و اجتماعی) • تعیین بهترین جایگاه برای آموزش کارآفرینی در استراتژی ملی آموزش کارآفرینی و یا به عنوان زیرمجموعه‌ای از سایر استراتژی‌ها (آموزش، توسعه و...)
خطمشی ملی	<ul style="list-style-type: none"> • وزارت کارآفرینی و یا هماهنگ کننده جهت انجام تعهدات • حصول اطمینان از هماهنگی بین گروه‌های کاری • توسعه خطمشی‌های خاص برای گروه‌های جوانان، زنان و ...
خطمشی منطقه‌ای و محلی	<ul style="list-style-type: none"> • خطمشی‌های مورد نظر و بودجه خاص برای نیازهای محلی • تشویق دولت‌های محلی و منطقه‌ای جهت همکاری با سایر ذینفعان در اکو سیستم کارآفرینی
محور اصلی خطمشی	<ul style="list-style-type: none"> • تشویق به همکاری در زمینه کارآفرینی و آموزش آن در سراسر کشور (منابع، تجارب و ...)
توسعه و اجرای خطمشی	<ul style="list-style-type: none"> • تنظیم چارچوبی راهبردی برای مدارس و دانشگاه‌ها جهت انجام برنامه و فعالیت • همکاری در جهت تشویق افراد، سازمان‌ها و شبکه‌های پیگیر در راستای استراتژی • ایجاد مکانیزم اجرائی جهت انجام استراتژی‌ها، خطمشی‌ها از طریق مجموعه‌ای از برنامه‌های منسجم • یادگیری از طرح‌های آزمایشی و اجرا در مقیاس کشوری • تاسیس مراکز کارآفرینی به عنوان هسته آموزش کارآفرینی
منابع مالی	<ul style="list-style-type: none"> • تسهیل در تخصیص بودجه مناسب در برنامه‌های آموزش کارآفرینی • تشویق همکاری بین برنامه‌ها و طرح‌های موجود به عنوان منابع مناسب

در آلمان برنامه کارآفرینی مدارس (بادن وورتمبرگ^۱)، با هدف ایجاد روحیه کارآفرینی از طریق یک بسته متنوع از اقدامات، از جمله شرکت- مدرسه و شرکت‌های کوچک در سطح ملی و منطقه‌ای پیگیری می‌شود. مسابقه شروع کسب‌وکار برای دانش‌آموزان در سطح ملی، منطقه‌ای و محلی جزء مهمی از این برنامه است (کمیسیون اروپا، ۲۰۱۰).

در اتریش، آموزش کارآفرینی بخشی از برنامه درسی مدارس متوسطه و حرفه‌ای است که در آن دانش‌آموزان فعال، یک شرکت آموزشی (ساختگی) را راه‌اندازی می‌کنند. همچنین با توجه به سیستم کارآموزی قوی، افرادی که در آموزش حرفه‌ای شرکت می‌کنند پس از اتمام آموزش، توانایی ایجاد موسسات کوچک را دارند (مختار و ردمن، ۲۰۱۵).

بر اساس بیانیه خطمشی کارآفرینی در ایرلند (۲۰۱۴) اکوسیستم کارآفرینی در این کشور متشکل از عناصر فرهنگ، سرمایه انسانی و آموزش، محیط کسب‌وکار و حمایت‌ها، نوآوری، دسترسی به منابع مالی، شبکه‌های کارآفرینی و مشاوره و دسترسی به بازارها است. همچنین اقدامات کلیدی ترویج آموزش کارآفرینی در ایرلند عبارتند از: ۱- توسعه مشاوره در مدارس جهت بهبود تمایل به کارآفرینی؛ ۲- بررسی موضوع کارآفرینی در فعالیت‌های مدارس و توسعه استراتژی افزایش مشارکت؛ ۳- توسعه برنامه‌هایی با حضور کارآفرینان، برای معرفی فرصت‌های کارآفرینی؛ ۴- ترسیم فعالیت‌های کارآفرینی مربوط به موسسات آموزش عالی جهت تعامل با شرکت‌های کارآفرین و ۵- تنظیم شاخص‌های عملکردی و اقدامات لازم برای فعالیت‌های کارآفرینی.

در انگلستان اقدامات مربوطه ابتدا با اختصاص بودجه برای مدارس آغاز شده؛ و پس از آن دستورالعمل‌های عمومی توسط دولت طرح گردیده است که ۹۰٪ از مدارس متوسطه در انگلستان این نوع آموزش را ارائه می‌دهند (کمیسیون اروپا، ۲۰۱۰).

در بلژیک، بخش توسعه آموزش با سازمان‌هایی که زمینه‌های اقتصادی دارند، همکاری می‌کند تا اهداف یکسان برنامه درسی را برای کارآفرینی، جهت آموزش ابتدایی و متوسطه آماده کنند (مختار و ردمن، ۲۰۱۵). در سوئد، دولت "برنامه ملی کارآفرینی" را تصویب کرده است که مکمل و حامی ابتکارات منطقه‌ای و محلی است (مختار و ردمن، ۲۰۱۵). در هلند ۵ فاز برای توسعه چارچوب آموزش کارآفرینی در نظر گرفته شده است: فاز اول مدارس ابتدایی؛ در این مرحله دانش‌آموزان با مفهوم کارآفرینی آشنا شده و این

مطلب را درک می‌کنند که می‌توانند کارآفرین شوند. فاز دوم دبیرستان: در این مقطع بینش و مهارت‌های دانش‌آموزان افزایش یافته و استعداد آنها شناسایی می‌شود. فاز سوم برنامه‌های کاربردی و غنی‌سازی تجارب: در این مرحله بین دانش‌آموزان فنی و حرفه‌ای رقابت ایجاد می‌گردد. فاز چهارم مرحله آماده‌سازی واقعی و راه‌اندازی: در این فاز دانشجویان مراکز آموزش عالی می‌توانند به‌صورت واقعی کسب‌وکاری را راه‌اندازی کنند و توسط موسسات پشتیبانی شوند. فاز پنجم رشد و نوآوری: در این مرحله دانشجویان در پروژه‌های بلندمدت با نوآوری و مشکلات مربوط به آن آشنا می‌شوند (لندستروم، ۲۰۰۸، ۲۶۵-۲۶۴).

در هلند، شهر کارآفرینی، یک پروژه مبتنی بر ایجاد "دورنمای یادگیری" است. کودکان در حال تلاش برای دستیابی به یک هدف خاص هستند، برای مثال، راه‌اندازی نیروگاه شخصی برق در مدرسه یا شروع فروشگاه شخصی دنیای سوم (مختار و ردمن، ۲۰۱۵).

در تایوان دولت در حال برنامه‌ریزی برای تدوین برنامه درسی و مواد آموزشی مرتبط با کارآفرینی است، همچنین دانشگاه ملی تایپه مطالعات پیوسته‌ای برای کسب‌وکارهای کوچک و متوسط^۱ و مدیریت MBA جهت پرورش استعدادها مدیریت کسب-وکارهای کوچک انجام داده است (لندستروم، ۲۰۰۸، ص ۳۶۵).

در کره جنوبی خط‌مشی‌های ترویج کارآفرینی در دهه ۹۰ با رویکرد توجه به فناوری‌های جدید، تغییر جهت داد. این رویکرد منجر به معرفی صندوق خاص اعتباری به منظور ترویج راه‌اندازی شرکت‌ها با فناوری‌های بالا شد. علاوه بر این برنامه‌های متعددی نیز در جهت کمک به رشد شرکت‌های کوچک برای به‌روزرسانی فناوری‌های معرفی شده صورت گرفت (گیلبرت^۲، ۲۰۰۴). در خط‌مشی کارآفرینی همچون سایر خط‌مشی‌ها توجه به ویژگی‌های برنامه می‌تواند تضمین موفقیت آن شود. بنابراین در طراحی و اجرای کارآفرینی، بکارگیری رویکرد تلفیقی (عزیزی و مختاری، ۲۰۱۸) می‌تواند خط‌مشی‌های کارآفرینی را در سطح مطلوبی قرار داده و به موفقیت سطح بالایی برساند.

۲-۱. وضعیت خط‌مشی کارآفرینی در نظام آموزشی ایران

در ایران، موضوع کارآفرینی طی سالیان گذشته در اسناد بالادستی از جمله برنامه‌های چهارم، پنجم و ششم توسعه کشور، نقشه جامع علمی کشور و ... مورد توجه قرار گرفته است. در فصل چهارم بخش اول برنامه چهارم توسعه کشور که با عنوان "توسعه مبتنی بر دانایی" نام‌گذاری شده به موضوع توسعه فناوری، کارآفرینی و تولید ثروت در کشور و همچنین پرورش و تربیت نیروی متخصص و کارآفرین پرداخته شده است. بر این اساس وزارت علوم تحقیقات و فناوری به منظور افزایش کارآمدی دانشجویان و دانش‌آموختگان دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی از طریق تحول در برنامه‌ها و شیوه‌های آموزش در مقاطع مختلف و فراهم آوردن زمینه مشارکت هرچه بیشتر دانشگاهیان در توسعه کشور، آیین‌نامه طرح توسعه کارآفرینی در دانشگاه‌های کشور، "کاراد" را در سال ۱۳۸۵ تدوین و در کلیه دانشگاه‌های کشور به مورد اجراء گذاشته شده است.

در مواد ۲۰ و ۸۰ برنامه پنجم توسعه کشور نیز به دولت اجازه داده شد که اقداماتی به منظور زمینه‌سازی برای تربیت نیروی انسانی متخصص و متعهد، دانش‌مدار، خلاق و کارآفرین و در راستای ایجاد اشتغال پایدار، توسعه کارآفرینی، کاهش عدم تعادل منطقه‌ای و توسعه مشاغل نو اقداماتی از جمله حمایت مالی از بخش غیردولتی انجام دهد.

در سال‌های اخیر، نقشه جامع علمی کشور به عنوان یک چارچوب مفهومی مناسب جهت مدیریت و راهبری علم و فناوری مطرح شده است. فصل چهارم نقشه جامع علمی که با عنوان راهبردها و اقدامات ملی برای توسعه علم و فناوری در کشور نام‌گذاری شده دارای ۱۲ راهبرد کلان می‌باشد که در راهبرد کلان هشتم به موضوع تربیت کارآفرین اشاره می‌کند. جدول ۲ برخی مضامین مربوط به کارآفرینی را در اسناد بالادستی نهادهای آموزشی مشخص نموده است.

جدول ۲. برخی مضامین مربوط به کارآفرینی در اسناد بالادستی نهادهای آموزشی

بند	مضمون	سند
بند ج ماده ۲۱	اصلاح و تقویت نهادهای پشتیبانی کننده توسعه کارآفرینی و صنایع کوچک و متوسط	چهارم برنامه توسعه
ماده ۴۸	دولت موظف است به منظور ارتقای پیوستگی میان سطوح آموزشی و توسعه فناوری، کارآفرینی و تولید ثروت در کشور، تدابیر لازم را ... اتخاذ نماید.	
ماده ۴۹	دولت موظف است، برای زمینه سازی و تربیت نیروی انسانی متخصص و متعهد، دانش مدار، خلاق و کارآفرین، اقدامات لازم را .... به انجام برساند.	
ماده ۱۶	ایجاد، راهاندازی و تجهیز آزمایشگاه کاربردی در دانشگاهها و مؤسسات آموزشی، شهرکهای دانشگاهی، علمی، تحقیقاتی، شهرکهای فناوری، پارکهای علم و فناوری و مراکز رشد	پنجم برنامه توسعه
ماده ۱۷	توسعه و انتشار فناوری و حمایت از شرکت‌های دانش بنیان	
ماده ۲۰	انجام اقداماتی به منظور زمینه سازی برای تربیت نیروی انسانی متخصص و متعهد، دانش مدار، خلاق و کارآفرین، منطبق با نیازهای نهضت نرم‌افزاری، با هدف توسعه کمی و کیفی	
بند ه ماده ۸۰	حمایت مالی از بخش غیردولتی به منظور توسعه و گسترش آموزش‌های کسب و کار، کارآفرینی، فنی و حرفه‌ای و علمی - کاربردی	
ماده ۱۷	توجه به تحقق اقتصاد دانش بنیان، افزایش بهره‌وری، تنظیم رابطه متقابل تحصیل و اشتغال، گسترش همکاری و تعاملات فعال بین‌المللی	ششم برنامه توسعه
ماده ۲۱	ترغیب کارفرمایان و کارآفرینان بخش خصوصی و تعاونی به جذب نیروی کار جوان	
راهبرد کلان ۱ راهبردهای ملی ۸	سازماندهی نظام های حرفه ای .... و نهادینه کردن فرهنگ مهارت گرایی، پژوهش محوری و کارآفرینی	جامع نقشه علمی کشور
راهبرد کلان ۳ راهبردهای ملی ۱	ترویج فرهنگ کسب و کار دانش بنیان و فرهنگ کارآفرینی و ...	
راهبرد کلان ۶ اقدامات ملی ۸	توسعه فرهنگ پژوهش و کارآفرینی در آموزش عالی و ...	
راهبرد کلان ۸	تربیت و توانمندسازی سرمایه انسانی با تأکید بر پرورش انسانهای متقی، کارآفرین، ...	
راهبرد ملی ۳	معماری و استقرار نظام ملی و محلی علم، فناوری و نوآوری با تأکید بر بهبود کیفیت و تقاضا محوری و کارآفرینی و ...	سند راهبردی تحول علم و فناوری کشور
راهبرد ملی ۴	توانمندسازی منابع انسانی با تأکید بر پرورش انسان‌های شایسته، کارآفرین، خودباور، خلاق، نوآور و ...	
راهبرد ملی ۵	ایفای نقش مؤثر چرخه علم، فناوری و نوآوری برای تبدیل اقتصاد منابع پایه به اقتصاد دانش پایه	
راهبرد ملی ۶	توسعه متوازن درون‌دادها و برون‌دادهای نظام علم، فناوری و نوآوری کشور متناسب با استانداردهای برتر جهانی	
هدف کلان ۱	تربیت انسانی موحد، خلاق و کارآفرین و مقتصد و ماهر،	سند تحول بنیادین آموزش و پرورش
اهداف عملیاتی ۱	پرورش تربیت یافتگانی که: با درک مفاهیم اقتصادی، کارآفرینی، مشارکت می‌نمایند	
راهکار ۵ - ۶	تنظیم و اجرای برنامه جامع کارآفرینی و مهارت آموزی برای تمام دوره‌های تحصیلی ...	
راهکار ۶ - ۶	ایجاد شبکه‌ای از محیط‌های یادگیری مانند پژوهش سراها، مراکز کارآفرینی، ...	
راهکار ۵ - ۱۸	استقرار نظام خلاقیت و نوآوری ... و حمایت مادی و معنوی از مدیران، مربیان و دانش آموزان خلاق و نوآور و کارآفرین	
چشم انداز	برنامه‌های درسی و تربیتی آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران در راستای فرهنگ و تمدن اسلامی - ایرانی، زمینه تربیت نسلی ... خلاق و کارآفرین، ... بر اساس نظام معیار اسلامی را فراهم می‌سازد.	سند برنامه درسی آموزش و پرورش
سیاست تسهیل کارآفرینی راهبرد ۱	تطبیق رسالت و عملکرد دانشگاهها و مراکز تحقیقاتی علوم پزشکی به نحوی که کارآفرینی به‌عنوان یکی از ماموریت‌های اصلی آن در کنار آموزش و پژوهش قرار گیرد.	نقشه جامع علمی سلامت
محور ۱	بازبینی و بازنگری ساختار و عملکرد دانشگاه های علوم پزشکی در گذار به دانشگاه‌های نسل سوم	

محرور ۲	کارآفرینی و خلق ثروت دانش بنیان در دانشگاه‌های علوم پزشکی در قالب نظام نوآوری (ملی - منطقه‌ای)	برنامه جامع آموزش عالی نظام سلامت
---------	--	-----------------------------------

۲-۲. بررسی وضعیت آموزش کارآفرینی در ایران

در بررسی وضعیت آموزش کارآفرینی در ایران می‌توان نظام آموزش رسمی و غیر رسمی را مورد توجه قرار داد. بخش رسمی همان مدارس و دانشگاهها هستند.

۲-۳. وضعیت آموزش کارآفرینی در مدارس

آموزش کارآفرینی در مدارس از دیدگاه دیده‌بان جهانی کارآفرینی میزان آموزش خلق یا مدیریت کسب و کارهای کوچک و متوسط توسط نظام آموزش و پرورش است. در برنامه درسی نظام آموزش و پرورش برای تمام دانش آموزان دوره متوسطه درسی با عنوان "کارگاه نوآوری و کارآفرینی" و کارگاه کارآفرینی و تولید طراحی و اجرا می‌شود. هر چند که دانش آموزان در سایر دروس مثل کار و فناوری هم با مباحث این حوزه آشنا می‌شوند.

همان‌طور که بر اساس گزارش دیده‌بان جهانی کارآفرینی در جدول شماره ۳ وضعیت ایران را در زمینه سطح آموزش‌های مرتبط با کارآفرینی در دوره ابتدایی و متوسطه در بازه زمانی سال ۲۰۱۳ تا سال ۲۰۲۱ مشاهده می‌کنید، مطلوب‌ترین شرایط مربوط به سال ۲۰۱۷ با کسب ۳,۰۷ امتیاز و بدترین وضعیت مربوط به سال ۲۰۲۱ می‌باشد.

جدول ۳. رتبه ایران در آموزش کارآفرینی مدارس بر اساس گزارش دیده‌بان جهانی کارآفرینی

سال	۲۰۱۳	۲۰۱۴	۲۰۱۵	۲۰۱۶	۲۰۱۷	۲۰۱۸	۲۰۱۹	۲۰۲۰	۲۰۲۱
تعداد کشورها	۶۹	۷۳	۶۲	۶۵	۵۴	۵۴	۵۴	۴۵	۱۲
امتیاز ایران	۱,۵	۱,۷۵	۲,۸	۲,۴۵	۳,۰۷	۲,۸۹	۲,۹۸	۲,۴	۰,۹
رتبه ایران	۶۷	۵۶	۳۷	۵۳	۲۷	۳۰	۲۶	۳۴	۱۲

هرچند که این گزارش میانگین ایران را نشان می‌دهد، اما در عمل تفاوت‌های بسیاری بین مدارس در زمینه آموزش کارآفرینی می‌توان مشاهده کرد.

۲-۴. وضعیت آموزش کارآفرینی در دانشگاهها

آموزش کارآفرینی مبتنی بر دانشگاه یک حلقه کلیدی در ایجاد بنگاه‌های جدید، پرورش استعدادها، نوآوران، نوآوری علمی و فناوری است (پرتغز کاسترو و همکاران، ۲۰۱۹، باربولسکو و کنستانتین، ۲۰۱۹). در قرن ۲۱، آموزش کارآفرینی به عنوان یکی از عوامل کلیدی شناخته می‌شود که می‌تواند بر تصمیمات شغلی دانشجویان تاثیرگذار باشد. آموزش کارآفرینی می‌تواند با افزایش نگرش‌های کارآفرینانه بر عملکرد کارآفرینان تاثیر گذار باشد و در نتیجه اهمیت این آموزش‌ها بر توسعه و رشد اقتصادی مشخص می‌شود (سیمین پور و صدیقی، ۱۴۰۲). بر این اساس، آموزش کارآفرینی در استراتژی‌های ملی کشورها و مناطق مختلف، مانند برنامه تحقیقاتی نوآوری کسب‌وکارهای کوچک ایالات متحده (سیگل و وسنر، ۲۰۱۲)، حوزه آموزش اروپایی اتحادیه اروپا (ویگا و همکاران، ۲۰۱۹)، سیکولا لینو و همکاران، ۲۰۲۱) و استراتژی توسعه مبتنی بر نوآوری چین (وارنک، ۲۰۱۸) تبدیل به یک کلید واژه شده است. بر اساس گزارش دیده‌بان جهانی کارآفرینی، وضعیت آموزش کارآفرینی در دانشگاه‌های کشور بهبود یافته ولی همچنان امتیاز ایران از میانگین امتیاز جهانی کمتر است. جدول شماره ۴ وضعیت ایران را در زمینه سطح آموزش‌های مرتبط با کارآفرینی در دانشگاهها در میان کشورهای عضو در بازه زمانی سال ۲۰۱۳ تا سال ۲۰۲۱ نشان می‌دهد.

جدول شماره ۴. رتبه ایران در آموزش کارآفرینی در دانشگاهها بر اساس گزارش دیده‌بان جهانی کارآفرینی

سال	۲۰۱۳	۲۰۱۴	۲۰۱۵	۲۰۱۶	۲۰۱۷	۲۰۱۸	۲۰۱۹	۲۰۲۰	۲۰۲۱
تعداد کشورها	۶۹	۷۳	۶۲	۶۵	۵۴	۵۴	۵۴	۴۵	۱۲
امتیاز ایران	۲,۱	۲,۲۲	۳,۴	۳,۱۸	۳,۸۲	۳,۶۷	۳,۲۶	۳,۹	۲,۹
رتبه ایران	۶۸	۷۲	۵۹	۶۴	۴۹	۵۰	۵۳	۳۹	۱۲

فعالیت‌های آموزشی دانشکده کارآفرینی و ارایه کارشناسی ارشد کارآفرینی در ۷ گرایش در این دانشکده و ارایه این برنامه آموزشی در بیش از ۱۵ دانشگاه کشور موید این است که آموزش کارآفرینی در نظام آموزش عالی مورد توجه قرار گرفته است. بررسی‌ها نشان می‌دهد که بیش از ۹۰٪ درصد دانش‌آموختگان دانشکده کارآفرینی صاحب استارت‌آپ و یا کسب و کار هستند (گزارش یازدهمین برنامه پژوهشی ارزیابی شاخصهای کارآفرینی در ایران، ۲۰۱۸).

۳. پیشینه تحقیق

هدجی مانلیس^۱ (۲۰۰۸) در تحقیقی با عنوان خطمشی کارآفرینی در قبرس ابتدا به تحلیل رویکردهای نظری و مدل‌های مرتبط با خطمشی کارآفرینی پرداخته و سپس یک مدل برای مطالعه خطمشی کارآفرینی نوظهور در قبرس، ارائه داده است. در این مقاله، محیط کلان و محیط خرد خطمشی کارآفرینی، نگرش کارآفرینانه و فعالیت کارآفرینان قبرس و ترکیب فعلی ابزارهای خطمشی دولتی مورد تحلیل قرار گرفته است، و در ادامه در سطوح خرد و کلان به ویژگی‌های و مشکلات خطمشی‌های کارآفرینی در این کشور پرداخته شده است.

محمد کاظمی و همکاران (۲۰۱۳) در پژوهشی ضمن تاکید بر نقش آموزش در توسعه کمی و کیفی به طراحی مؤلفه‌های مدل کسب‌وکار مدارس شطرنج بر اساس ابعاد مدل استروالدر پرداختند و تصویر بزرگتری از مدل کسب و کار موسسات آموزشی شطرنج را ارائه دادند.

اوکی^۲ (۲۰۱۷) در پژوهشی به بررسی آموزش‌های کارآفرینی و چالش‌های دانش‌آموختگان بیکار نیجریه پرداخته است. او جهت رفع این چالش‌ها پیشنهادهایی از قبیل: توجه به آموزش کارآفرینی در تمام سطوح، توجه کافی به برنامه درسی، توجه به مراکز توسعه کارآفرینی، اختصاص بودجه کافی و به‌کارگیری مربیان مناسب کارآفرینی مطرح کرده است.

ریلی^۳ (۲۰۱۸) در پژوهشی با عنوان چشم‌انداز خطمشی آموزش در کارآفرینی با بررسی مشارکت اتحادیه اروپا در آموزش کارآفرینی در کشورهای عضو به بیان برخی از چالش‌های موجود بین بیانیه‌های این اتحادیه و نتایج به‌دست آمده در سطح دانشگاه‌ها و نیز موفقیت‌های حاصل شده اشاره می‌کند برخی از چالش‌های مورد اشاره عبارتند از: عدم استقبال از برنامه‌های کارآفرینی در برخی دانشگاه‌ها و چالش کارآفرینی در رشته‌های علوم انسانی و ...

در پژوهشی یو^۴ (۲۰۱۸) با استفاده از مدل ماریچ سه‌گانه^۵ (دولت-صنعت دانشگاه) به بررسی اکوسیستم آموزش کارآفرینی در آمریکا و چین پرداخت. براساس مطالعات وی چین با استفاده از کمپین راهبردی به نام کارآفرینی و نوآوری گسترده ضمن بسیج جامعه و دستیابی به ابتکارات کارآفرینانه در راستای توسعه اقتصادی گام مهمی بردارد. در ایالات متحده آمریکا نیز به دلیل وجود زیرساخت‌ها و اکوسیستم کامل آموزش کارآفرینی، وجود سیستم برنامه درسی موثر، مدل‌های کسب و کار، سبک‌های تدریس، برنامه‌های عملی و فرهنگ کارآفرینانه نتایج خوبی به‌دست آمده است.

دهلستد و فجز^۶ (۲۰۱۹) در پژوهشی با عنوان شکل‌گیری شهروند کارآفرین به چگونگی گفتمان آموزش کارآفرینی در برنامه درسی مدارس سوئد پرداخته و در ادامه به بیان اقدامات صورت گرفته در نظام آموزشی جهت تغییر نگرش دانش‌آموزان نسبت به تغییرات و سازگاری با آن برای تبدیل شدن به شهروند کارآفرین پرداخته است.

یداللهی فارسی و همکاران (۲۰۱۹) با اشاره به ضعف تناسب بین اجزای مدل کسب‌وکار و فرصت‌های انتخابی آن‌ها، هشت دسته اصلی شامل: سطح نوآوری و خلاقیت، هوش بازار، استانداردهای مدیریت کیفیت، توسعه محصول، بهینه‌سازی ترکیب منابع، اثربخشی یادگیری، انعطاف‌پذیری و چابکی را به عنوان اجزای مدل کسب‌وکار برای بهره‌برداری موثر از فرصت‌ها معرفی کردند.

1 . Hadjimanolis

2 . Okoye

3 . Reilly

4 . Yu

5 . Triple Helx

6 . Dohlstedt & Fejes

در پژوهشی لیو^۱ و همکاران (۲۰۲۱) به موضوع اکوسیستم آموزش کارآفرینی مبتنی بر دانشگاه پرداخت از نظر آن‌ها عناصر کلیدی اکوسیستم آموزش کارآفرینی مبتنی بر دانشگاه شامل شش واحد (کالج‌ها و دانشگاه‌ها، فراگیران، مربیان، دولت، صنعت و جامعه) به عنوان آغازگر و هفت عامل (برنامه درسی کارآفرینی، فعالیت‌ها و شیوه‌های کارآفرینی، ساختار سازمانی، منابع، چشم‌انداز رهبری، هیئت علمی اصلی و مکانیزم عملیاتی) به عنوان واسطه هستند.

طبق یافته‌های استدلر^۲ و همکاران (۲۰۲۱) در اسکاتلند، یک اکوسیستم کارآفرینی کاملاً تعریف شده جهت خط‌مشی‌های دولت، حمایت شرکا و دیده‌بان نظارتی برای دسترسی به برنامه‌های کارآفرینی وجود دارد، در حالی که چنین اکوسیستمی در برزیل وجود ندارد.

داوری (۱۳۹۱) در پژوهشی با هدف توسعه یک مدل بومی جهت نظام خط‌مشی‌گذاری کارآفرینی در ایران به ارزیابی آن پرداخته است. در مدل پیشنهادی این پژوهش بر ابعاد تدوین، اجرا (با پنج مولفه ترویج و آموزش کارآفرینی، کمک‌های مالی به کارآفرینان، خدمات پشتیبانی، فنی و مدیریتی، توسعه شرکت‌های کوچک و متوسط و حمایت از گروه‌های هدف) و ارزیابی (قبل، حین و بعد از اجرا) در قالب یک سیستم خط‌مشی تاکید شده است.

بر اساس یافته‌های علی‌آبادی و همکاران (۱۳۹۷)، موانع اجرای خط‌مشی‌های کارآفرینی و نوآوری عبارتند از: موانع ماهیتی، موانع مشارکتی، موانع مربوط به مجریان، موانع محیطی، موانع پیاده‌سازی و موانع نظارتی. خلاصه‌ای از نتایج سایر مطالعات انجام شده در راستای موانع اجرای خط‌مشی در جدول شماره ۵ آمده است.

علی‌آبادی و همکاران (۱۴۰۲)، در پژوهشی با عنوان واکاوی پیاده‌سازی خط‌مشی‌های کارآفرینی در ایران ضمن شناسایی هفت عامل موثر در پیاده‌سازی شامل: استانداردسازی، مشارکت در اجرا، مجریان، محیط اجرا، شرایط اجرا، ارزیابی اجرا و بازخورد پیشنهاد می‌دادند که، سند ملی کارآفرینی و نقشه راه پیاده‌سازی آن تدوین و در این راستا از نظر و پیشنهادهای مجریان و ذی‌نفعان هم در تشخیص واقعی مسائل و هم در ارائه راهکارهای اجرایی موفق برنامه‌های کارآفرینی استفاده شود.

جدول ۵. خلاصه‌ای از نتایج سایر مطالعات انجام شده

ردیف	پژوهش‌گر (سال)	یافته‌ها
۱	لی ^۳ و همکاران (۲۰۰۶)	موانع اجرای خط‌مشی عبارتند: شفاف نبودن معیارهای ارزیابی اجرا- مجرب نبودن برنامه‌ریزان مربوط- واگرایی نقطه‌نظرات برنامه‌ریزان و دست‌اندرکاران- تفاوت اولویت‌ها
۵	میرزانتی و همکاران (۲۰۱۵)	ضمن ترسیم یک مدل، نشان دادند که ۱۲ برنامه دولتی مربوط به کارآفرینی در این کشور وجود دارد که هدف آن افزایش تعداد کارآفرینان یا شرکت‌های جدید است.
۶	فیلیپویچ و پتراکویچ ^۴ (۲۰۱۵)	موانع اجرای خط‌مشی عبارتند: دسترسی به منابع مالی، مشوق‌های مالیاتی، نهادسازی به‌عنوان نماینده و حامی منافع کسب‌وکارهای کوچک و متوسط، و ارائه‌ی برنامه‌های آموزشی
۷	اوکی (۲۰۱۷)	توجه به آموزش کارآفرینی در تمام سطوح، توجه کافی به برنامه درسی، توجه به مراکز توسعه کارآفرینی، اختصاص بودجه کافی و به‌کارگیری مربیان مناسب کارآفرینی
۸	ریلی (۲۰۱۸)	برخی از چالش‌های مورد اشاره عبارتند از: عدم استقبال از برنامه‌های کارآفرینی در برخی دانشگاه‌ها و چالش کارآفرینی در رشته‌های علوم انسانی و ...
۹	یو (۲۰۱۸)	کمپین راهبردی به‌نام کارآفرینی و نوآوری گسترده در چین و وجود زیرساخت‌ها و اکوسیستم کامل آموزش کارآفرینی در آمریکا باعث توسعه اقتصادی شده است.
۱۰	دهلستد و فجز (۲۰۱۹)	اقدامات صورت گرفته در نظام آموزشی باعث تبدیل شدن دانش‌آموزان به شهروند کارآفرین شده است.
۱۱	داوری (۱۳۹۱)	در مدل پیشنهادی این پژوهش بر ابعاد تدوین، اجرا (با پنج مولفه ترویج و آموزش کارآفرینی، کمک‌های مالی به کارآفرینان، خدمات پشتیبانی، فنی و مدیریتی، توسعه

1. Liu

2. Stadler

3. Lai

4. Filipovic & Petrakovic

شرکت های کوچک و متوسط و حمایت از گروه های هدف) و ارزیابی (قبل، حین و بعد از اجرا) در قالب یک سیستم خطمشی تاکید شده است.		
موانع اجرایی خطمشی عبارتند: موانع ماهیتی، موانع مشارکتی، موانع مربوط به مجریان، موانع محیطی، موانع پیاده سازی و موانع نظارتی	علی آبادی و همکاران (۱۳۹۷)	۱۲

آنچه را پیرامون اثربخشی خطمشی های کارآفرینی در نهادهای آموزشی کشور با توجه به بررسی های انجام شده می توان بیان کرد، این است که، تاکنون الگوی خاصی در این باره ارائه نشده است. از این رو با توجه به اهمیت موضوع کارآفرینی در نهادهای آموزشی و نتایج نه چندان موفق اجرای برنامه های مختلف کارآفرینی در کشور طی سالیان گذشته تبیین الگوی خطمشی های کارآفرینی در نهادهای آموزشی کشور امری ضروری است. وجود یک الگوی مناسب، به لحاظ کاربردی می تواند کمک شایانی به برنامه ریزان، خطمشی گذاران و مجریان در طراحی و اجرای واقع بینانه و موفق برنامه ها و قوانین کند. از این رو، در این پژوهش پس از شناسایی این عناصر، چارچوبی جامع جهت بررسی تأثیرات هر یک از این عوامل تعیین شده است.

۴. روش پژوهش

پژوهش کیفی حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نوع تحلیل محتواست. جامعه آماری پژوهش نیز خبرگان حوزه کارآفرینی هستند که دارای حداقل ده سال سابقه آموزش و پژوهش در حوزه خطمشی آموزش کارآفرینی می باشند. در این پژوهش روش نمونه گیری هدفمند و حجم نمونه ده نفر می باشد. روش گردآوری داده ها، مصاحبه نیمه ساختاریافته است. با رسیدن به مرحله اشباع نظری در مصاحبه دهم، پژوهشگر تعداد مصاحبه های انجام گرفته را کافی دانست. مصاحبه ها حول پرسش های اصلی الگوی خطمشی های کارآفرینی در نظام آموزشی کشور چگونه است؟ عوامل اجرایی خطمشی های کارآفرینی در نظام آموزشی کشور کدامند؟ انجام گرفت. در ادامه پژوهشگران با تجزیه و تحلیل داده ها با توجه به ماهیت کیفی اطلاعات به دست آمده از مصاحبه و استخراج مفاهیم مشابه در آنها با روش کدگذاری داده های کیفی و با در نظر گرفتن مراحل مرور داده ها، کدگذاری باز، کدگذاری محوری الگوی خطمشی های کارآفرینی در نظام آموزشی کشور طراحی کردند.

مصاحبه شونده ها شامل ۱ زن و ۹ مرد؛ که تحصیلات ۴ نفر کارشناسی ارشد و ۶ نفر دکترا می باشد و همگی سابقه فعالیت در آموزش و پرورش و دانشگاه ها را دارا می باشند.

بنا به ماهیت مصاحبه ها و ساختارمندی آنها حول موضوع محوری، بر برگزیده شدن برخی طبقات موضوعی تلاش شد. این طبقات، که بنا بر کدگذاری موضوعی مدنظر قرار گرفته، از بطن محورهای مطرح شده برای هدایت مصاحبه ها برگزیده شده اند. پس از مشخص شدن طبقات یا کدهای موضوعی، به استخراج کدهای باز مبادرت شد، که بر اساس تحلیل محتوای کیفی به طور مستقیم از گفته های مصاحبه شونده گان برگرفته شده است و در حقیقت، به گفته های مصاحبه شونده گان ربط مستقیم دارند. پس از کد گذاری باز، در مرحله بعد، یعنی در طی کد گذاری محوری تلاش شده است تا با انتخاب مضامین و مفاهیم محوری و نمایا از بین کدهای باز اقدام شود. در این بین، تلاش شده است تا از بین کدهای باز، آن کدهایی انتخاب شوند که برای بازنمایی و پوشاندن دیگر کدها و شکل گیری مقوله ها قابلیت دارند (جدول ۶).

۵. یافته ها

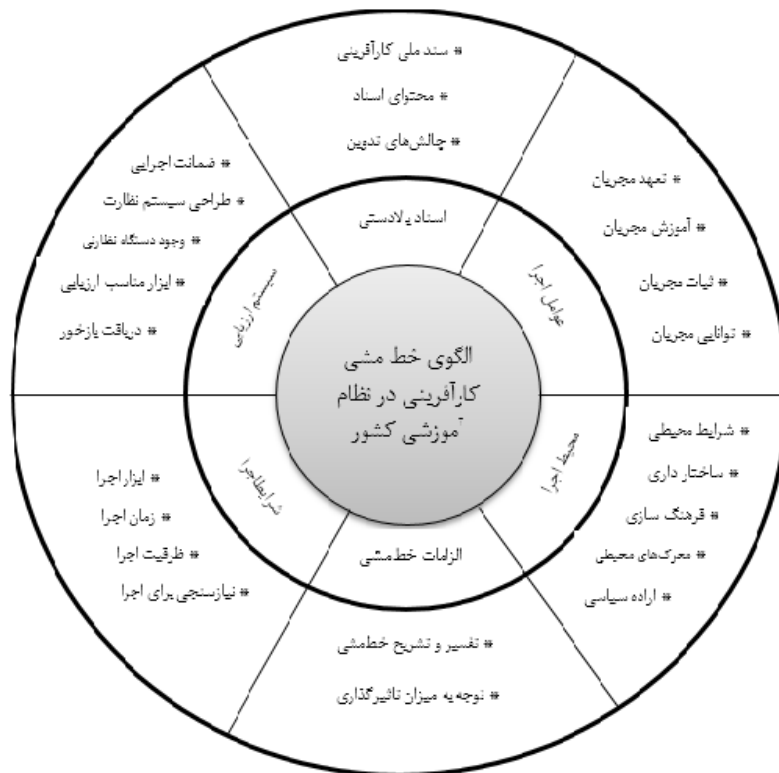
بنا به نتایج مصاحبه ها پس از مشخص شدن طبقات یا کدهای موضوعی، به استخراج کدهای باز مبادرت شد، که بر اساس تحلیل محتوای کیفی به طور مستقیم از گفته های مصاحبه شونده گان برگرفته شده است و در حقیقت، به گفته های مصاحبه شونده گان ربط مستقیم دارند. پس از کد گذاری باز، در مرحله بعد، یعنی در طی کد گذاری محوری تلاش شده است تا با انتخاب مضامین و مفاهیم محوری و نمایا از بین کدهای باز اقدام شود. در این بین، تلاش شده است تا از بین کدهای باز، آن کدهایی انتخاب شوند که برای بازنمایی و پوشاندن دیگر کدها و شکل گیری مقوله ها قابلیت دارند (جدول ۶).

جدول ۶. کدگذاری نتایج مصاحبه

منابع	کد گذاری محوری	کد گذاری باز	کد گذاری اولیه
F3- F5- F6- F8- F10	اسناد بالادستی	نظام کارآفرینی	تدوین نظام کارآفرینی، شفاف نبودن نقشه راه، فقدان خط‌مشی جامع ملی کارآفرینی
F3- F5- F8		محتوای اسناد	تعیین سند کارآفرینی نهادهای آموزشی، تفاوت در برنامه‌ها و عدم هم‌جهتی برنامه‌ها، خلاء کارآفرینی در سند برنامه‌های درسی، کلی‌گویی و سطح‌نگری در اسناد موجود
F1- F2- F4- F5- F6-		چالش‌های تدوین	عدم همسویی قانون‌گذاران با مجریان، نامناسب بودن مرحله سیاست‌گذاری، مشارکت مجریان و ذینفعان، ضعف برنامه‌ها، آرمانی بودن و عملیاتی نبودن برنامه‌ها
F2- F4- F5	الزامات خط‌مشی	تفسیر و تشریح خط‌مشی	استانداردسازی خط‌مشی‌ها جهت اجرای مطلوب، تدوین شیوه اجرایی، شفافیت برنامه‌ها، جلوگیری از برداشت‌های سلیقه‌ای
F3- F6- F7- F10-		توجه به میزان تاثیرگذاری	عدم تطبیق شرایط ذینفعان، عدم شناخت مسئولین از تجربیات اجرا، عدم مشارکت فعالان اقتصادی، تطبیق برنامه‌ها با واقعیات
F4- F6- F7- F9	عوامل اجرا	مسئولیت پذیری مجریان	تعهد و مسئولیت پذیری، انگیزش در اجرا، عدم پاسخگویی در مورد عدم اجرای برنامه
F2- F5- F7- F8- F10		آموزش مجریان	آموزش مجریان، فرهنگ و آموزش کارآفرینی جهت اجرا، آموزش مربیان، اعتقاد مدیران و مجریان به کارآفرینی
F1- F2- F3- F5- F6- F7- F8- F10		دانش و توانایی مجریان	نبود مدرسین کارآمد کارآفرینی، اعمال سلیقه مجریان، دانش محدود مربیان، نظرات شخصی بجای نظرات سیستمی، نداشتن تجربه عملی مجریان برای کارآفرینی
F2- F3- F4- F6- F10-		ثبات مجریان	جابجایی کارکنان مجرب، تغییرات و عدم ثبات مدیران و مجریان
F1- F3- F4- F8- F9	سیستم ارزیابی	طراحی سیستم نظارت	ارزیابی قبل، حین و بعد از اجرای برنامه‌های کارآفرینی، عدم طراحی مقوله نظارت در آغاز برنامه، با فاصله بودن ارزیابی عملکرد برنامه‌ها، عدم خواست نهادهای بالادستی در مورد ارزیابی برنامه‌های کارآفرینی
F1- F2- F3- F4- F8- F9- F10-		ضمانت اجرایی	عوامل انگیزشی و تشویقی برای مجریان موفق، ضمانت لازم اجرایی جهت اجرا برنامه‌های کارآفرینی
F2- F3- F4- F5- F7- F10-		وجود دستگاه‌های نظارتی مستقل	عدم وجود دستگاه‌های نظارتی مستقل جهت بررسی نتایج، کلی و سطحی بودن نظارت
F2- F4- F7		ابزار مناسب ارزیابی	ابزار مناسب جهت سنجش نتایج در راستای کارآفرینی، ارزیابی عملیاتی برنامه
F2- F3- F4- F5- F6- F10		دریافت و انعکاس بازخور	دریافت بازخورد قوانین و مستندات مورد نیاز در تدوین، نداشتن بازخورد مناسب برای اصلاحات
F6- F8- F10	محیط اجرا	شرایط محیطی	عدم تطبیق قوانین با شرایط محیطی، نداشتن ارتباط با محیط‌های کارآفرینی، زیرساخت‌های نامناسب، مشکل قوانین و عدم تطبیق با واقعیت

منابع	کد گذاری محوری	کد گذاری باز	کد گذاری اولیه
F1- F2- F3- F4- F5- F7- F9		ساختار اداری	اصلاح نظام اداری، فقدان مدیریت موثر، نیاز به تحول اساسی، عدم همبازی بخش های مختلف
F1- F4- F7- F10		فرهنگ سازی	نگاه شعاری، فرهنگ سازی جدی کارآفرینی در نهادهای آموزشی، باور قلبی به کارآفرینی
F1- F3		اراده سیاسی	عدم توجه و باور دولت به جایگاه مدارس و دانشگاه ها برای کارآفرینی، نقش اراده سیاسی و محدودیت های سیاسی
F4- F7- F10		محرك های محیطی	عدم شناسایی موانع، آسیب شناسی اجرایی برنامه های قبل
F4- F6- F8- F10	شرایط اجرا	نیازسنجی برای اجرا	عدم نیازسنجی برای اجرا، توجه قانون به نیازهای بومی
F4- F6- F9- F10		زمان اجرا	زمان نامناسب اجرای برنامه ها
F2- F7		ابزار اجرا	منابع و امکانات برای اجرا، عدم تامین بودجه مورد نیاز جهت اجرا، ابزار و شاخص های اجرا، نبود منابع
F2- F5		ظرفیت اجرا	ظرفیت محدود اجرا، عدم تخصیص مناسب تسهیلات برای اجرا با توجه به نیاز محل

بر مبنای نتایج به دست آمده از مصاحبه عمیق با صاحب نظران حوزه خط مشی آموزش کارآفرینی و انجام کدگذاری باز و محوری، می توان نتیجه گرفت که در نهادهای آموزشی برای آنکه یک اجرای اثربخش در حوزه خط مشی های کارآفرینی صورت گیرد، می بایست به عوامل متعددی که بر فرایند اجرا تأثیرگذار هستند توجه نمود و در این راستا با ایجاد یک فهم مشترک درون سازمانی از خط مشی های کارآفرینی و پیش آمادگی برای اجرا می توان انتظار داشت که جو مناسبی برای اجرای موفق خط مشی های کارآفرینی ایجاد شود. بر این اساس برای اجرای اثربخش خط مشی های کارآفرینی در نهادهای آموزشی کشور عوامل متعددی نقش دارند که می بایست مورد توجه قرار گیرد. در پاسخ به سؤال اصلی پژوهش مبنی بر اینکه الگوی خط مشی های کارآفرینی در نهادهای آموزشی کشور چگونه است؟ الگویی برای اجرای اثربخش خط مشی های کارآفرینی در نهادهای آموزشی کشور مناسب است که مطابق شکل ۱ در آن به عواملی هم چون اسناد بالادستی (سند ملی کارآفرینی، محتوای اسناد، چالش های تدوین)، الزامات خط مشی (تفسیر و تشریح خط مشی، توجه به میزان تأثیرگذاری)، محیط اجرا (شرایط محیطی، ساختار اداری، فرهنگ سازی، اراده سیاسی و محرك های محیطی)، شرایط اجرا (نیازسنجی برای اجرا، زمان اجرا، ابزار اجرا و ظرفیت اجرا)، عوامل اجرا (تعهد مجریان، آموزش مجریان، دانش و توانایی مجریان و ثبات مجریان) و سیستم ارزیابی (طراحی سیستم نظارت، ضمانت اجرایی، وجود دستگاه های نظارتی مستقل، ابزار مناسب ارزیابی و دریافت و انعکاس بازخور) توجه شود.

شکل ۱. الگوی خط‌مشی‌های کارآفرینی در نهادهای آموزشی کشور

۶. نتیجه‌گیری

بر مبنای نتایج به‌دست آمده از مصاحبه‌های اکتشافی در مرحله اول پژوهش و بررسی و اسناد و مدارک اولیه و ثانویه و مدل‌سازی صورت گرفته بر مبنای تحلیل داده بنیاد (GT) انجام مصاحبه‌های روایی سنجی که بعد از تدوین و طراحی و برای آزمون مدل انجام گرفته، می‌توان نتیجه گرفت که در نهادهای آموزشی برای آنکه یک اجرای اثربخش در حوزه خط‌مشی‌های کارآفرینی صورت گیرد، می‌بایست به عوامل متعددی که بر فرایند اجرا تأثیرگذار هستند توجه نمود و در این راستا با ایجاد یک فهم مشترک درون سازمانی از خط‌مشی‌های کارآفرینی و پیش‌آمادگی برای اجرا می‌توان انتظار داشت که جو مناسبی برای اجرای موفق خط‌مشی‌های کارآفرینی ایجاد شود.

بر این اساس برای اجرای اثربخش خط‌مشی‌های کارآفرینی در نهادهای آموزشی کشور عوامل متعددی نقش دارند که می‌بایست مورد توجه قرار گیرد. در پاسخ به سؤال اصلی پژوهش مبنی بر اینکه الگوی اجرای اثربخش خط‌مشی‌های کارآفرینی در نهادهای آموزشی کشور چگونه است؟ و بر اساس مصاحبه‌های اکتشافی انجام گرفته، الگویی برای اجرای اثربخش خط‌مشی‌های کارآفرینی در نهادهای آموزشی کشور مناسب است که عواملی هم‌چون مستندات (سند ملی کارآفرینی، اسناد بالادستی و تدوین خط‌مشی)، محیط اجرا (شرایط محیطی، ساختار اداری، فرهنگ سازی، اراده سیاسی و محرک‌های محیطی)، شرایط اجرا (نیازسنجی برای اجرا، زمان اجرا، ابزار اجرا و ظرفیت اجرا)، مجریان (مسئولیت‌پذیری مجریان، آموزش مجریان، دانش و توانایی مجریان و ثبات مجریان) و ارزیابی اجرا (طراحی سیستم نظارت، ضمانت اجرایی، وجود دستگاه‌های نظارتی مستقل، ابزار مناسب ارزیابی و دریافت و انعکاس بازخور) توجه کند.

همانطور که می‌دانیم یکی از اصول استقرار و توسعه کارآفرینی کشور توجه به سیاست‌های خرد و کلان است. این سیاست‌ها در کشورمان از برنامه چهارم در قالب برنامه‌ها و اسناد بالادستی به‌صورت ناقص مورد توجه قرار گرفته اما همچنان نیاز به بهبود دارد. از سوی دیگر توجه کامل به بخش آموزش به عنوان زیربنای تحولات فرهنگی اجتماعی، مستلزم درک صحیح جریان سیاست‌گذاری آموزشی است. همانطور که در جدول مشاهده کردید اسناد موجود مرتبط با کارآفرینی هنوز نتوانسته تأثیر چشم‌گیری

را در عرصه کارآفرینی به نمایش درآورد، از این رو می‌بایست با تدوین و اصلاح سیاست‌ها و خط‌مشی‌ها، زمینه ایجاد و پرورش کارآفرینی و دیدگاه‌های کارآفرینانه را در بین دانش‌آموزان و دانشجویان فراهم نمود.

۷. پیشنهادها

از آنجایی که یافته‌های پژوهش حاضر، می‌تواند برای متولیان دولتی توسعه کارآفرینی مفید باشد؛ بنابراین، پیشنهادهای پژوهش در قالب توصیه‌های سیاستی زیر ارائه می‌شود:

۷-۱. تدوین سند ملی کارآفرینی

یکی از اصلی‌ترین اسنادی که فقدان آن در بین اسناد بالادستی کاملاً محسوس است، سند ملی کارآفرینی می‌باشد. در حال حاضر در کشور ما رویکرد منسجم و واحدی در رده مدیریت راهبردی کشور به مقوله کارآفرینی وجود ندارد. به عبارت دیگر، زاویه دید عناصر رده مدیریت راهبردی کشور در دوره‌های مختلف نسبت به موضوع کارآفرینی متفاوت بوده است و همین موضوع باعث شده برنامه‌های کارآفرینی نه تنها در امتداد یکدیگر بلکه، نتواند حرکت منسجم و هماهنگی داشته باشد و به اهداف خود دست یابد. از سوی دیگر نبود نقشه جامع و ملی کارآفرینی در کشور، نامناسب بودن سیاست‌گذاری‌ها، قانون‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های کلان کشور در حوزه کارآفرینی، عدم مدیریت و برنامه‌ریزی علمی، جامع و راهبردی در نهادهای متولی توسعه کارآفرینی در کشور و هماهنگی حداقلی و موازی‌کاری‌ها و دوباره‌کاری‌های متعدد این نهادها از جمله چالش‌های است که مسایل و مشکلات متعددی را پیش‌روی کارآفرینان و حوزه کارآفرینی در کشور قرار داده است. از این رو به نظر می‌رسد تدوین سند ملی کارآفرینی می‌تواند ضمن انسجام بخشی و همگانی شرایط را جهت پیاده‌سازی برنامه‌ها فراهم کند.

۷-۲. تعیین متولی کارآفرینی

یکی از معضلاتی که طی سالیان گذشته باعث عدم دستیابی کامل به اهداف برنامه‌های کارآفرینی شده است، فقدان متولی کارآفرینی در کشور است. این موضوع باعث شده که برنامه‌های کارآفرینی دارای سردرگمی باشد و هر از چندی به سویی حرکت نماید و در نتیجه نتواند موجبات رشد کارآفرینی در جامعه را فراهم کند. کشورهای مختلف جهان، برای توسعه کارآفرینی اقدام‌های مختلفی انجام داده‌اند. به‌طور مثال در کشور هند برای تقویت کارآفرینی، سازمان ملی کارآفرینی و توسعه‌ی کسب‌وکارهای کوچک ایجاد شده است. همچنین در سال ۱۹۷۷ در کشور مالزی وزارت‌خانه‌ای به نام وزارت توسعه کارآفرینی ایجاد شد (رحمتی و همکاران، ۱۳۸۹). از این رو به نظر می‌رسد، از طریق تعیین یک متولی مشخص، می‌توان میزان اثربخشی خط‌مشی‌های کارآفرینی را در تمام سطوح از جمله سطوح آموزشی بالا برد.

۷-۳. تدوین نظام ملی نوآوری

نظام ملی نوآوری مجموعه‌ای از شرکت‌های خصوصی و دولتی، دانشگاه‌ها و آژانس‌های دولتی در تعامل با هم است که به تولید علم و فناوری در داخل مرزهای ملی کمک می‌کنند. تعامل بین آنها می‌تواند به شکل فنی، تجاری، قانونی، اجتماعی و مالی باشد. اما هدف از این تعاملات، توسعه نگهداری، تامین مالی و تنظیم علم و تکنولوژی است (نیوزی، ۲۰۰۲). تغییرات سریع فناوری در دهه‌های اخیر موجب شده است تا کشورها به نوآوری و اهمیت آن بیش از پیش پی ببرند. روابط پیچیده فناوری و نوآوری در سطح ملی در جهت تجاری نمودن ایده‌ها و انتقال مستمر دانش از سطح تولید تا بهره‌برداری و تجاری‌سازی آن ایفای نقش می‌کند. ژائو^۱ (۲۰۰۴) در تحقیقات خود مدیریت نوآوری موثر با کارآفرینی دانشگاهی را به عنوان موضوع اساسی برای توسعه تجاری دانشگاه‌ها اشاره می‌کند. عدم تدوین نظام ملی نوآوری از دیگر خلاءهای موجود در اسناد بالادستی است که می‌بایست مورد توجه قرار گیرد.

^۱ . Zhao

۷-۴. توجه به مالکیت فکری در اسناد

قوانین و مقررات مربوط به واگذاری حق امتیاز، قوانین مالکیت و حمایت از دارایی‌های فکری، قوانین مربوط به حق کپی برداری و ... از جمله موارد مهم در زمینه محیط سیاسی و قانونی کشورها هستند که تاثیر بسزایی بر توسعه فعالیت‌های کارآفرینی در مراکز آموزشی دارد. در آمریکا براساس قانون بایه - دال^۱ مالکیت پژوهش‌هایی که با بودجه‌ی عمومی انجام می‌شدند، به سازمان پژوهش‌گر تعلق یافته و این امر در دانشگاه‌ها انگیزه‌ای شدید برای جست‌وجوی راه‌هایی برای بهره‌برداری تجاری از دارایی‌های فکری ایجاد کرد (دباکر و ووگلرز،^۲ ۲۰۰۵). برخی کشورهای اروپایی مانند دانمارک، آلمان، اتریش و نروژ نیز قوانین مالکیت فکری خود را اصلاح کرده و حق مالکیت فکری را به دانشگاه‌ها واگذار کرده‌اند. با توجه به نقش عمده‌ی کارآفرینی مبتنی بر دانش در فراگرد رشد اقتصادی، سیاست‌گذاران می‌توانند با تاکید بر سیاست‌های کارآفرینی، تبدیل دانش جدید به محصولات و فناوری‌های قابل کاربرد و مبادله را تشویق کنند.

۷-۵. توجه یکپارچه به کارآفرینی در دوره‌های مختلف تحصیلی

در تعدادی از کشورهای جهان همچون هلند، ایرلند، دانمارک، هند، تایوان و... استراتژی‌های خاص جهت ترویج و آموزش کارآفرینی در مدارس و دانشگاه‌ها مطرح شده است. در جوامعی که کارآفرینی مشروعیت اجتماعی دارد به کارآفرینی در نظام آموزشی توجه بیشتری شده و به آن به عنوان یک مقوله‌ی مطلوب در جامعه نگریسته می‌شود. از آنجایی که در دوران کودکی شخصیت کودک هنوز در حال پخته شدن هستند، آموزش ابتدایی می‌تواند نقش مهمی در توسعه ویژگی‌های کارآفرینی فرد ایفا کند. بنابراین، در دوره‌های ابتدایی، باید ویژگی‌های کارآفرینی را آموزش داد (ون در کوپ و همکاران،^۳ ۲۰۰۳). علاوه بر این، ویژگی‌های کارآفرینی بیشتر با ویژگی‌های شخصیتی که در طول تحصیل ایجاد شده، مطابقت دارند. همچنین اهداف آموزش کارآفرینی در مقطع متوسطه می‌بایست مهارت و دانش را به سمت کارآفرینی سوق دهد؛ تا دانش‌آموزان قادر باشند توانایی‌های کارآفرینی را کشف کنند، درک ارزشی از انتخاب کارآفرینی به عنوان یک گزینه حرفه‌ای داشته باشند؛ و رفتار خود را در جهت سرمایه‌گذاری خطرپذیر تغییر دهند (اتویا و همکاران،^۴ ۲۰۱۳). در کشور ما سیستم‌های آموزشی می‌بایست تغییر کنند این بدین معنی است که نظام آموزشی کشور از پایین‌ترین مرحله یعنی پیش دبستان و دبستان تا عالی‌ترین سطح آن یعنی دانشگاه باید بر مبنای کارآفرینی تغییر کند. باید اصل آموزش بر اساس پرورش خلاقیت‌ها و باز کردن میدان برای بروز خلاقیت‌ها و نوآوری‌ها گذاشته شود. ایجاد دروس کاربردی و مورد نیاز، به عنوان واحدهای درسی اصلی و تاثیرگذار باید جزء برنامه‌های دولت، آموزش و پرورش، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری قرار گیرد. فعالیت‌های آموزشی و پژوهشی دانشگاه‌ها لازم است براساس نیازهای حال و آینده‌ی جامعه، به‌ویژه نیازهای صنعتی، تدوین شود. آموزش‌های کارآفرینانه باید متناسب با نیازهای جامعه باشد تا بتواند خلاقیت و نوآوری را در افراد ارتقا دهند و در همان قابلیت‌ها، توانایی‌ها و دانش مورد نیاز زمینه لازم جهت ایجاد شرکت را فراهم نمایند (اوسمان،^۵ ۱۹۹۸).

۷-۶. توجه به کارآفرینی در سند ملی برنامه درسی

در سند ملی برنامه درسی جز در بخش چشم‌انداز که به تربیت نیرو کارآفرین اشاره گردیده، در سایر بخش‌ها این مهم مورد توجه کافی قرار نگرفته است، حال آن‌که توجه به کتاب‌های درسی در راستای توسعه‌ی کارآفرینی در مدارس، ضرورت بسیار دارد.

۱ . Bayh-Dole
 ۲ . Debackere & Veugelers
 ۳ . Van der kuip et al
 ۴ . Otuya et al
 ۵ . Aussman

کتاب درسی مهم‌ترین رسانه‌ی آموزشی است که همه روزه معلمان و دانش‌آموزان از آن استفاده می‌کنند (آلباچ^۱، ۱۹۹۱، ۹۷). هر دانش‌آموز به طور هفتگی با چند کتاب درسی سروکار دارد. ضمن این که رسانه‌های دیگر آموزشی نیز حول محور کتاب‌های درسی فعال هستند (ویلیامز^۲، ۲۰۰۱، ۴) نتایج مقایسه لومبانتوبینگ^۳ (۲۰۰۵) از محتوای کتاب‌های درسی دبستان در مورد مهارت‌های فرایندی در اندونزی و ژاپن در سال ۲۰۰۵ نشان می‌دهد که مواد درسی اندونزی به این مقوله نپرداخته و در تمام سطوح به مهارت‌های پایه پرداخته شده، اما در ژاپن بر مهارت‌های پایه در کلاس سوم و مهارت‌های تجمعی در کلاس‌های ۴ و ۵ و ۶ تاکید شده است (جعفری مقدم و فخارزاده، ۱۳۹۰). گزارش ۲۰۰۴ کمیسیون اروپا نیز تحت عنوان "آموزش برای کارآفرینی" به وضوح بیان می‌کند که اقدامات و اهداف مشخص برای کارآفرینی در برنامه‌های درسی ملی باید به کشورهای عضو پیشنهاد شود. این کمیسیون تاکید می‌کند که این موضوع خود به تنهایی نمی‌تواند راه حل نهایی باشد، بلکه علاوه بر این اقدامات اضافی دیگری نیز لازم است، برای مثال، مدرسه‌ها و معلمان مدرسه باید از اهمیت دانش کارآفرینی به عنوان یک موضوع در مدرسه مطلع باشند. همکاری میان بخش خصوصی و دولتی نیز باید مورد تشویق قرار گیرد تا جوانان بتوانند نمونه‌های عملی کارآفرینی را در عمل ببینند و از این تجربیات مثبت یاد بگیرند (گزارش سازمان همکاری و توسعه اقتصادی^۴، ۲۰۰۴).

۷-۷. توجه به الزامات خطمشی

خطمشی‌گذاری از تعریف مسئله آغاز می‌شود و خطمشی‌ها برای حل مسائل عمومی وضع می‌شود؛ ولی یکی از آسیب‌های مهم در نظام خطمشی‌گذاری، اثربخش‌ترین اجرا، اجرایی است که ابهام در هدف و ابهام در ابزار (چگونگی اجرای آن) ندارد. به عبارت دیگر شفافیت خطمشی و صراحت چگونگی دستیابی به آن باعث خواهد شد تا ابهام کاهش یابد. همچنین تضاد کم نیز بعد دیگری است که در اجرای اثربخش تأثیر دارد. خطمشی، هنگامی عملیاتی است که بین سیاست‌گذاران، مجریان تعامل وجود داشته و براساس خواسته‌های مشروع آنها تدوین شود ولی در شرایط حاضر در تدوین خطمشی‌ها، کمتر از روش‌های مشارکتی استفاده می‌شود همین موضوع باعث می‌گردد دغدغه‌ها و مشکلات واقعی در تدوین سیاست‌ها به صورت عملی لحاظ نشود در نتیجه این رویکرد، سیاست‌های تدوینی با موفقیت کامل اجرا نمی‌شود و آثار لازم را در جامعه بر جا نمی‌گذارد. بدون تردید استفاده از نظرات و پیشنهادات ذینفعان هم در تشخیص واقعی مسائل و هم در ارائه راهکارهای اجرایی و نیز اجرای موفق برنامه‌های کارآفرینی موثر خواهد بود این در حالی‌ست که در کشور ما اهمیت چندان‌ی به این مهم داده نمی‌شود.

۷-۸. تقویت ضمانت‌های اجرایی برنامه‌ها

نگرش‌های فرهنگی - اجتماعی یکی از مهم‌ترین بسترهای توسعه کارآفرینی است. گرایش و علاقه مجریان بر اجرای کارآمد خطمشی، تأثیر مستقیم دارد. در صورتی که مجریان نسبت به خطمشی‌های کارآفرینی نظر مساعدی داشته باشند بدون تردید بر تعهد، مسئولیت‌پذیری، صلاحیت، توانایی و هماهنگی آنها تأثیر خواهد گذاشت. متأسفانه فقدان شناخت کافی پیرامون کارآفرینی باعث شده که التزام و اعتقاد لازم جهت پیاده‌سازی مناسب خطمشی‌ها در نظام آموزشی وجود نداشته باشد. در طول سالیان گذشته، بی‌توجهی به شرایط محیطی، فقدان نظام اداری صحیح، تصمیم‌گیری تحت تأثیر ملاحظات سیاسی و عدم پایبندی به برنامه‌ها باعث شده توجه به موضوع کارآفرینی در نهادهای آموزشی کمتر مورد توجه قرار گیرد. بدون شک، دستیابی به اهداف ارزشمند و متعالی فوق تنها از طریق پایبندی به اسناد بالادستی و وجود محیط اجرایی مناسب است. خطمشی‌های کارآفرینی جهت رسیدن به اهداف و آرمان‌های خویش بایستی واجد ضمانت اجرا باشد. ضمانت اجرایی و وجود نظام انگیزشی (تنبیه و پاداش) برای مجریان و نیز بازخواست مجریان، در قبال عملکردشان باعث می‌شود تا بازیگران تمایل و رغبت بیشتری جهت اجرای کارآمد قانون را داشته و عملاً این‌گونه خطمشی‌ها از ضمانت اجرایی لازم برخوردار باشند.

1. Altbach

2. Williams

3. Lumbantobing

4. OECD (Organization for Economic Cooperation and Development)

۷-۹. توجه به شرایط و پتانسیل اجرا

یکی از اساسی‌ترین گام‌ها در برنامه‌ریزی هر سیستم شرایط اجرا است. شرایط اجرا شامل نیازسنجی، زمان، ظرفیت و ابزار اجراست. نیازسنجی یا شناسایی نیازهای مهم، مبنایی برای تعیین اهداف و بستر مناسبی برای سامان‌دهی سایر عناصر فراهم می‌سازد. زمان مناسب اجرا نیز باعث جلوگیری از هدر رفت فرصت‌های مناسب است. از سوی دیگر فقدان امکانات، ابزار و ظرفیت اجرایی مناسب برای اجرا خط‌مشی‌ها یکی دیگر از علل اجرای ناقص و نامناسب خط‌مشی‌های کارآفرینی در طول سالیان گذشته در نظام آموزشی کشور است. علی‌رغم مفادی که در برخی مواد برنامه‌های توسعه بیان شده ولی مشخص نیست شیوه اجرای این اهداف، ظرفیت و ابزار اجرایی چگونه خواهد بود. ساختارها و ابزار اجرایی، ابزار مهمی برای اجرای موفق خط‌مشی‌ها و برنامه‌ها هستند. از این‌رو برای اجرای یک برنامه باید ابزار، ظرفیت، زمان و ساختار به‌طور شفاف مشخص شود.

۷-۱۰. تدوین سیستم ارزیابی وضعیت کارآفرینی در نظام آموزشی

نظارت بر حسن انجام برنامه‌ها می‌تواند در بهبود موضوع اجرا نقش بسزایی داشته باشد. نظارت بدین مفهوم است که خط‌مشی‌ها در مرحله اجرا از اهداف خود منحرف نشود و برنامه به نحو مناسبی به اجرا گذاشته شود. وجود نظارت کارآ و مؤثر می‌تواند باعث جهت‌دهی درست اجرای خط‌مشی براساس اهداف پیش‌بینی شده آن شود. برای دستیابی به نتایج مورد انتظار، لازم است سیاست‌ها در حین اجرا و پس از آن ارزیابی گردد. وجود سیستم نظارتی مستقل و وجود ابزارها و معیارهای ارزیابی نقش موثری در ارزیابی برنامه‌های کارآفرینی دارد. در نظام اداری اغلب کشورهای دنیا پس از دریافت بازخور عملکرد مجریان و برنامه‌ها، نتایج حاصل از آن‌را به عنوان مبنای اتخاذ تصمیمات مهم آینده به سیاست‌گذاران و مجریان انعکاس می‌دهند، چرا که برنامه‌ها می‌توانند از طریق بازخور در آینده بهبود یابند. از سوی دیگر مجریان نیز می‌توانند نتیجه عملکرد خود را مشاهده کنند و در جهت اصلاح گام بردارند. در نظام آموزشی کشور افراد جهت اجرای موفق برنامه‌های کارآفرینی، نیازمند اطلاع از نقاط ضعف و قوت عملکرد خود هستند تا بتوانند براساس آن وضعیت عملکرد خود را بهبود بخشند و از این طریق در روند حرکت خود اقدامات مثبتی انجام دهند.

منابع

- Aliabadi, E, Azizi, M, Aalam Tabriz, A, Davari, A (2019). Identifying the Barriers in Implementing Entrepreneurship and Innovation policy in Development Plans of the Islamic Republic of Iran, *Journal Innovation & Creativity in Human Science*, 8(3), 95-132. (In Persian)
- Aliabadi, E, Azizi, M, Alam Tabriz, A, Davari, A. (2023). Analysis of Implementation of entrepreneurial policies in Iran. *Majlis & Rahbord*, 30(114), 195-237. Doi: 10.22034/mr.2022.5040.4847 (in Persian)
- Altbach, P.G., Kelly, G.P., Petrie, H.G., & Weis, L. (eds.) (1991). *Textbooks in American Education*. Albany: State University of New York Press. Albany.
- Arshed, N., Carter, S., & Mason, C. (2014). The ineffectiveness of entrepreneurship policy: is policy formulation to blame. *Small Business Economics*, 43(3), 639-659.
- Alvarez, C., Urbano, D., Coduras, A., & Ruiz-Navarro, J. (2011). Environmental conditions and entrepreneurial activity: a regional comparison in Spain. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 18(1), 120-140.
- Aussman, A.M. (1998). "university and entrepreneurship Development" *Academy of business and Administrative science*, Budapest, Hungary.

- Azizi, M, Azizi, A (2017). Third Generation Universities: Top universities successful experiences on Entrepreneurship Education by Industry Sources, *Journal of Industry and University*, 9(31), 1-14. (in Persian)
- Azizi, M., Mokhtari, N. (2018). Integrated Approach as a Way of Overcoming Entrepreneurship Education Challenges in Elementary Schools in MENA Countries: Evidence from Iran. In: Faghih, N., Zali, M. (eds) Entrepreneurship Education and Research in the Middle East and North Africa (MENA) . Contributions to Management Science. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-90394-1_9
- Brynard, P. (2005). Policy implementation: Lessons for service delivery. *Journal of public administration*, 40(Special issue 3), 649-664.
- comprehensive health higher education plan, Ministry of Health and Medical Education . September, 2015. https://firoozgar.iums.ac.ir/files/eeis/files/health_higher_education_program.pdf
- Comprehensive Scientific Plan of the Country.
<https://www.sbu.ac.ir/PRESIDENCY/PR/Documents/%D9%86%D9%82%D8%B4%D9%87%20%D8%AC%D8%A7%D9%85%D8%B9%20%D8%B9%D9%84%D9%85%DB%8C%20%DA%A9%D8%B4%D9%88%D8%B1.pdf>
- Davari ,A (2012). Designing a Model for Policy Making of Entrepreneurship Development. *Journal of Public Administration Perspective*, 3(11), 33-50. (in Persian)
- Debackere, K., Veugelers R.,(2005)“The role of academic technology transfer organizations in improving industry science links”, *Research Policy* Vol.34:321–42
- ECOTEC, (2010). Towards Greater Cooperation and Coherence in Entrepreneurship Education. file:///C:/Documents%20and%20Settings/Administrator/My%20Documents/Downloads/entr_education_panel_en%20(1).pdf
- Document of strategic transformation of science and technology in the country.
- Etzkowitz, H. (1998)."The norms of entrepreneurial science: cognitive effects of the new university industry linkages"; *Research Policy*, Vol. 27 pp. 823-833,
- Farsi, J. Y., Azizi, M., Mohammadkazemi, R., & Ziya, B. (2019). Identifying factors of fitness between business model and entrepreneurial opportunity for effective opportunity exploitation. *Revista Gestão & Tecnologia*, 19(5), 71-86.
- Fayolle, A., Gailly, B., & Lassas-Clerc, N. (2006b). Assessing the impact of entrepreneurship education programmes: A new methodology. *Journal of European Industrial Training*, 30(9), 701–720.
- Fifth Economical, Social and Cultural Development Plan Law of the I.R. of Iran. <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/790196>
- Filipovic, S., & Petrakovic, D. (2015). SME sector development by improving financial support: Serbia compared to other SEE countries. *South-Eastern Europe Journal of Economics*, 3(2).
- Fourth Economical, Social and Cultural Development Plan Law of the I.R. of Iran. <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/94202>
- Fundamental Reform Document of Education (FRDE). <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/805637>
- Filipovic, S., & Petrakovic, D. (2015). SME sector development by improving financial support: Serbia compared to other SEE countries. *South-Eastern Europe Journal of Economics*, 3(2).
- Gem, Available at: <http://www/gemconsortium.org>
- Gilbert, B. A., Audretsch, D. B., & McDougall, P. P. (2004). The emergence of entrepreneurship policy. *Small business economics*, 22(3-4), 313-323.
- Global Entrepreneurship Monitor Executive Report (2016).
- Hadjimanolis, A. (2008). Entrepreneurship policy in Cyprus. *International Journal of Entrepreneurship and Small Business*, 6(4), 562-582.

- Health Scientific Map. Ministry of Health and Medical Education . December, 2010 .
<https://1404.ir/download?f=2015/05/11/0/249.pdf>
- Henrekson, M., & Stenkula, M., (2010), Entrepreneurship and Public Policy, in ACS, Z., & D. B. Audretsch, (eds). Handbook of Entrepreneurship Research, Chapter 21, Springer, pp.595-637.
- Jafari Moghadam, S, Fakharzadeh, A (2011). Development of Entrepreneurial Attitude in School Textbooks (Case Study: Farsi Textbooks of Primary Level). *Journal of Entrepreneurship Development*, 4(1), 47-66. (in Persian)
- Jafari-Moghadama, S. Zalib ,M.R ,Sanaeepour ,H.(2017), Tourism entrepreneurship policy: a hybrid MCDM model combining DEMATEL and ANP (DANP). *Decision Science Letters* 6, 233-250
- Jamieson, I. (1984). Schools and enterprise. *Education for Enterprise*, 1(1), 7-18.
- Jing, S., Qinghua, Z., & Landström, H. (2015). Entrepreneurship research in three regions-the USA, Europe and China. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 11(4), 861-890.
- Kazemi, R. M., Farsi, J. Y., Ziviyar, F., & Panahi, F. (2013). Designing a business model for educational institutes (Chess Schools). *European J Sci Res*, 103(4), 559-69.
- Khalid, H. M. (2001). Policy implementation models: the case of library and documentation services in Pakistan, 1998-2008. *New library world*, 102(3), 87-92.
- Lai, K., Li, Y., & Feng, X. (2006). Gap between tourism planning and implementation: A case of China. *Tourism Management*, 27(6), 1171-1180
- Lazzaro, E. (2021). Linking the creative economy with universities' entrepreneurship: A spillover approach. *Sustainability*, 13(3), 1078.
- Liu, H., Kulturel-Konak, S., & Konak, A. (2021). Key elements and their roles in entrepreneurship education ecosystem: comparative review and suggestions for sustainability. *Sustainability*, 13(19), 10648
- Lucky, E. O. I. (2013). Exploring the ineffectiveness of government policy on entrepreneurship in Nigeria. *International Journal of Entrepreneurship and Small Business*, 19(4), 471-487.
- Lumbantobing, Riris (2005). Comparative Study on Process Skills in the Elementary Science Curriculum and Textbooks between Indonesia and Japan. *Bulletin of the Graduate School of Education, Hiroshima University. Part. II, Arts and science education*, 53, 31-38.
- Lundström, A and Stevenson, A, (2001), Entrepreneurship Policy for the Future, FSF.
- Lundström, A and Stevenson, L, (2005), Entrepreneurship Policy. Theory and Practice, Springer.
- Makinde, T. (2005). Problems of policy implementation in developing nations: The Nigerian experience. *Journal of Social sciences*, 11(1), 63-69.
- Martinez, A.C., Levie, J., Kelley, D.J., S, mundsson, R.J., Schött, T., 2010. Global Entrepreneurship Monitor Special
- Moridsadat, P , Roknoddin Eftekhari, A , Taheri, M , Shabanali Fami, H,(2017). Analysis of the Status of Sustainable Entrepreneurship in Macro and Sectorial Agricultural Policies of the Islamic Republic of Iran (Persian)]. *Journal of Rural Research*, 8(1), 80-97. (in Persian)
- Report: A Global Perspective on Entrepreneurship Education and Training. Available at <http://www.gemconsortium.org/download/1271392126157/GEM%20Special%20Report%20on%20Ed%20and%20Training.pdf> accessed 14th April 2010.
- Minniti, M., Lévesque, M., 2008. Recent developments in the economics of entrepreneurship. *Journal of Business Venturing* 23, 603- 612.
- Mukhtar, S-M. and Redman, J. (2015) 'In search of success factors for a sustainable macro entrepreneurship and enterprise education policy: evidence from the European Union, J. Global Business Advancement, 8(1) pp.17-38.

- National Curriculum of the I.R. of Iran. <https://medu.ir/fa/regulations/category/1?ocode=100010876> (*in Persian*)
- NATIONAL POLICY STATEMENT ON ENTREPRENEURSHIP IN IRELAND (2014). <https://dbei.gov.ie/en/Publications/Publication-files/Policy-Statement-Entrepreneurship-in-Ireland.pdf>
- O'Connor, A.(2013). A conceptual framework for entrepreneurship education policy: Meeting government and economic purposes. *Journal of Business Venturing* 28 . 546–563
- OECD Statistics Directorate (2008) “Measuring Entrepreneurship: A digest of indicators:OECD-Eurostat Entrepreneurship Indicators Programme” <http://www.oecd.org/dataoecd/53/23/41664409.pdf> p.3
- Okoye, A. C. (2017). Entrepreneurship education: A panacea for graduate unemployment in Nigeria. *Online Journal of Arts, Management & Social Sciences*, 2(1).
- Otuya, R., Kibas, P., Otuya, J., (2013). A Proposed Approach for Teaching Entrepreneurship Education in Kenya. *Journal of Education and Practice*, 4(1),204–209.
- Ozgen, E.(2003), Entrepreneurial opportunity Recognition :Information flow, social, and cognitive perspectives, Unpublished doctoral Dissertation, university of Newyork
- Redford, T. D. (2012), Entrepreneurship and Public Policy for today and tomorrow's Portuguese Republic, Working paper, Portuguese Studies Program, University of California, Berkeley.
- Reilly, J. E. (2018). Education policy perspective on entrepreneurship. In *The Palgrave Handbook of Multidisciplinary Perspectives on Entrepreneurship* (pp. 293-313).
- Scott, W. G. (2004). Public policy failure in health care. *The Journal of American Academy of Business*, Cambridge, Fl, 5(1&2), 88-94.
- Shane, S. (2004). Academic entrepreneurship: university spinoffs and wealth creation, Cheltenham, UK, Edward Elgar.
- Siminpour, H., & Sedighi, M. (2023). Investigating the Role of Education in Terms of Entrepreneurship. *Journal of Entrepreneurship and Innovation Research*, 2(1), 29-44.
- Sixth Economical, Social and Cultural Development Plan Law of the I.R. of Iran. https://www.mpoes.ir/dorsapax/Data/sub_4/file/%D9%82%D8%A7%D9%86%D9%88%D9%86%20%D8%A8%D8%B1%D9%86%D8%A7%D9%85%D9%87%20%D8%B4%D8%B4%D9%85.pdf (*in Persian*)
- Stadler, A., Alberton, A., & Smith, A. M. (2021). Entrepreneurship education in Brazil: Brazilian and Scottish approaches to policy and provision in vocational education. *Journal of Small Business and Enterprise Development*.
- Stevenson, I. & Lundström, A., (2007), Dressing the emperor: the fabric of entrepreneurship policy, in D. B. Audretsch, I. Grilo, & A. R. Thurik (eds). *Handbook of Research on Entrepreneurship Policy*. Cheltenham: Edward Elgar, pp. 94 - 130.
- Thanasi-Boçe, M. (2020). Enhancing students' entrepreneurial capacity through marketing simulation games. *Education+ Training*.
- UNCTAD, (2010). Entrepreneurship education policies. http://unctad.org/en/Docs/ciimem1crp2_en.pdf
- Williams, Randy (2001). Alberta Social Studies Textbooks and Human Rights Education. Master's Thesis, University of Alberta, Alberta.
- Yu, C. W. (2018). Understanding the ecosystems of Chinese and American entrepreneurship education. *Journal of Entrepreneurship Education*.
- Zhao, F. (2004). Commercialization of research: a case study of Australian universities. *Higher Education Research & Development*, 23(2), 223-236.